

РІШЕННЯ
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії Усманов Руслан Абдішекурович, 1973 року народження, громадянин України, освіта вища: у 2008 році закінчив Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка за спеціальністю «Правознавство» та здобув ступінь вищої освіти «магістр», працює на посаді заступника начальника Головного управління Національної поліції в Запорізькій області – начальника слідчого управління, Національна поліція України, м. Запоріжжя, виконав акредитовану освітньо-наукову програму «Право».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Донецького державного університету внутрішніх справ, Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький, від 26 лютого 2025 року № 115, у складі:

Голови разової
спеціалізованої вченої ради:

Тетяна ПОНОМАРЬОВА, доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ.

Рецензентів:

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач докторантури, Донецький державний університет внутрішніх справ;
Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ, кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ.

Офіційних опонентів:

Андрій БАБЕНКО, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки, Одеський державний університет внутрішніх справ;
Дмитро ТИЧИНА, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ,

на засіданні 23 квітня 2025 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» Руслану УСМАНОВУ на підставі публічного захисту дисертації «Кримінальна відповідальність за шахрайство,

вчинене шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки» за спеціальністю 081 «Право».

Дисертацію виконано в Донецькому державному університеті внутрішніх справ, Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький.

Науковий керівник – Микола КАРЧЕВСЬКИЙ, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління, заклад вищої освіти «Університет Короля Данила».

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису, в якому дотримано вимоги пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Зокрема, здійснено комплексну кримінально-правову характеристику шахрайства, вчинюваного шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки (ч. 4 ст. 190 КК України), та визначено шляхи удосконалення зазначеної кримінально-правової норми.

Так, уперше:

- доведено, що коли шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ, здійснюється щодо безготівкових грошей, безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини власності, опосередковані використанням банківських рахунків та електронних платіжних систем;

- обґрунтовано, що специфіка відносин власності, опосередкованих використанням банківських рахунків та електронних платіжних систем, як об'єкта шахрайства, конкретизується у таких ознаках як реквізити договору банківського обслуговування, реквізити банківського рахунку потерпілої особи, реквізити договору на отримання платіжних послуг, реквізити платіжної картки потерпілої особи, дані щодо ініційованих винною особою транзакцій із рахунку потерпілої особи;

- обґрунтовано, що безготівкові гроші, як предмет злочинного впливу шахрайства, являють собою вид права на майно, а саме право потерпілої особи вимагати від банку певну суму коштів та зобов'язання банку виконати цю вимогу;

- у випадках, коли шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ, здійснюється щодо віртуальних активів (криптовалюти), безпосереднім об'єктом запропоновано вважати суспільні відносини власності, опосередковані використанням платіжних систем віртуальних активів;

- обґрунтовано, що специфіка власності, опосередкованих використанням платіжних систем віртуальних активів, як об'єкта шахрайства, конкретизується у таких ознаках як публічні адреси потерпілої та винної осіб, реквізити транзакцій (геш, дата та час, входи, виходи, розмір комісії, номер блоку), у результаті яких потерпіла особа отримала віртуальний актив, реквізити транзакції (транзакцій), ініційованих винною особою;

- віртуальні активи, як предмет злочинного впливу шахрайства, визначено як нематеріальні блага, які є об'єктом цивільних прав потерпілої особи, мають вартість та виражені сукупністю даних в електронній формі, що підтримується

системою забезпечення обороту віртуальних активів, щодо яких винна особа намагається здійснити незаконну транзакцію;

- обґрунтовано, що особливість об'єктивної сторони шахрайства, яке вчиняється шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ, щодо безготівкових грошей полягає в тому, що винна особа обманним шляхом спонукає банк-емітент виконувати дії, які не були санкціоновані законним власником;

- опосередкований обман у випадку коли здійснюється несанкціонована транзакція у віртуальних активах визначено як такий, що полягає у повідомленні учасникам платіжної системи віртуальних активів неправдивих відомостей про те, що особа, який належить віртуальний актив, ініціює транзакцію свого активу;

- електронно-обчислювальна техніка, як знаряддя шахрайства, визначена як функційні блоки, що можуть виконувати значні обчислення, зокрема багаточислові арифметичні та логікові операції без втручання людини, що використовуються для заволодіння чужим майном або правом на майно, здійснення обману або зловживання довірою;

- обґрунтовано, що положення ч. 4 ст. 190 КК не забезпечують нормативного відображення суспільної небезпечності шахрайства, вчиненого з використанням комп'ютерної техніки; запропоновано виключення кваліфікуючої ознаки «вчинене шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ» зі змісту статті 190 КК;

- правову оцінку підвищеної суспільної небезпечності шахрайства, «обтяженого» вчиненням небезпечних дій щодо функціонування комп'ютерної техніки, запропоновано давати у вигляді кримінально-правової кваліфікації за сукупністю;

удосконалено:

- класифікацію посягань на власність, вчинюваних із використанням комп'ютерної техніки;

- визначення ключових тенденцій судової практики протидії шахрайству з використанням ЕОТ; підтверджено відсутність сталої судової практики щодо кримінально-правової кваліфікації; близькі за обставинами вчинення випадки отримують різну кримінально-правову оцінку; причому, кримінально-правове реагування на випадки шахрайства, вчиненого з використанням комп'ютерної техніки, є більш ліберальним, ніж реагування на шахрайство в цілому та реагування на кримінальні правопорушення проти власності;

- аргументацію недоцільності зменшення віку кримінальної відповідальності за досліджуване кримінальне правопорушення; за гіпотезу для подальших досліджень, запропоноване розуміння розширення сучасних процесів інформатизації як одного з чинників збільшення серед засуджених за шахрайство частки осіб віком від 30 до 50 років, а також зменшення частки осіб із вищою освітою;

отримали подальший розвиток:

- поділ досліджуваних кримінальних правопорушень залежно від особливостей кримінально-правової кваліфікації на шахрайство, вчинене з використанням комп'ютерної техніки, яке підлягає кваліфікації тільки за ст. 190

КК, та шахрайство, вчинене з використанням комп'ютерної техніки, яке, крім кваліфікації за ст. 190 КК, потребує додаткової кваліфікації;

- визначення специфіки змісту суб'єктивної сторони шахрайства, вчинюваного шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ, що полягає у встановленні усвідомлення загальних закономірностей функціонування ЕОМ, того, що певні дії забезпечать здійснення обману або зловживання довірою й можуть призвести до заподіяння шкоди потерпілій особі;

- аргументація положення про те, що суворість санкції ч. 4 ст. 190 КК не повною мірою відповідає суспільній небезпечності досліджуваного шахрайства;

- визначення перспективних напрямів запобігання «комп'ютерному» шахрайству шляхом віднесення до їх числа використання спеціалізованих систем штучного інтелекту, державно-приватного партнерства та оновлення системи підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів.

Дисертація виконана державною мовою та відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерством освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Здобувач має 7 наукових публікацій за темою дисертації, з них 3 статті, у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України:

1. Усманов Р. А. Шахрайство з використанням електронно-обчислювальної техніки: аналіз судової практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2024. № 1. С. 153-163.

2. Усманов Р.А. Об'єкт шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 569- 574.

3. Усманов Р.А. Деякі питання об'єктивної сторони шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням ЕОТ. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 1. С. 223-229.

У дискусії взяли участь голова та члени разової спеціалізованої вченої ради:

1. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ, голова ради – виступ позитивний, без зауважень.

2. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач докторантури, Донецький державний університет внутрішніх справ, рецензент – дала позитивну рецензію із зауваженнями:

- 1). Одним із завдань, яке дисертант поставив для досягнення мети дисертаційного дослідження, є – дослідити об'єкт та предмет шахрайства, що

вчиняється з використанням ЕОТ (С. 20). Утім вивчення підрозділу 2.1 «Об'єкт та предмет шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ» свідчить, що автором досліджений лише предмет злочинного впливу – частина об'єкту цього кримінального правопорушення (С. 93, 103-104). Висновок щодо предмету шахрайства, що вчиняється з використанням ЕОТ, відсутній. З огляду на це, під час захисту слушним з боку дисертанта, буде висловлення своєї позиції щодо предмету шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ.

2). На С. 145 дисертантом зазначається, що дослідження судової практики (підрозділ 1.3) з усією очевидністю свідчить про невідповідність санкції ч. 4 ст. 190 КК суспільній небезпечності шахрайства, шляхом незаконних дій із використанням ЕОТ. Про зазначене свідчить: 1) аналіз сукупності кримінальних правопорушень, за вчинення яких чинним КК передбачено аналогічне покарання; 2) практика призначення покарань; 3) практика звільнення від покарань (С. 147). Підтримуючи наведені висновки Усманова Р.А., вважаємо, що в межах дисертаційного дослідження недостатнім є лише констатація такого факту. Робота тільки б виграла, якби логічним продовженням таких висновків були б пропозиції щодо виду та розміру покарання за розглядуване кримінальне правопорушення.

3. Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ, кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, рецензент – дала позитивну рецензію із зауваженнями:

1). У цілому позитивно відзначаючи намагання автора зосередитися на дослідженні особливостей дослідженого складу кримінального правопорушення, вважаємо, що у роботі бракує чіткого визначення ознак окремих елементів складу кримінального правопорушення, зокрема об'єкта шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. Автор зосереджує основну увагу на шахрайстві, вчиненому щодо безготівкових грошових коштів та віртуальних активів, ігноруючи, що склад кримінального правопорушення, що розглядається, не обмежується лише зазначеними проявами.

2). Одним із положень, яке виноситься на захист, у розділі «вперше» автором визначено «виключення кваліфікуючої ознаки «вчинене шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ» зі змісту статті 190 КК». Сумнівним є розміщення такого положення в категорії «вперше» з огляду на те, що подібні пропозиції вже висловлювалися у науковій літературі (наприклад, Карчевський М. В., Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів проти власності, вчинюваних із використанням платіжних карток або їх реквізитів. Кримінальне судочинство. Судова практика у кримінальних справах. 2014. № 1. С. 97–123.).

3). У роботі наявні певні недоліки технічного характеру. Так, теза про те, що зміст ч. 4 ст. 190 КК України не відповідає рівню суспільної небезпеки діяння, згадується серед положень, що виносяться на захист, двічі: у розділах «вперше» та «отримали подальший розвиток». Частина списку використаних джерел складена в алфавітному порядку, інша частина (починаючи з джерела № 192) –

без дотримання алфавітного порядку.

4. Андрій БАБЕНКО, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки, Одеський державний університет внутрішніх справ, опонент – дав позитивний відгук із зауваженнями:

1). Дискусійним є підхід автора до визначення предмета дослідження. У роботі він визначається як «кримінально-правова характеристика шахрайства, вчинюваного шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ». У той же час аналіз теми та плану роботи дозволяє зробити висновок, що автор досліджує значно ширше коло проблем, зокрема питання запобігання кримінальному правопорушенню не входить до складу елементів кримінально-правової характеристики. На нашу думку предмет дослідження доцільно було визначити як кримінальну відповідальність за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки.

2). Не зважаючи на те, що розділ 2.1 роботи має назву «Об'єкт та предмет шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ», у ньому відсутній аналіз об'єкта цього кримінального правопорушення, лише констатується, що об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є «суспільні відносини власності, охорона яких забезпечується законодавством про кримінальну відповідальність». У роботі відсутнє авторське бачення визначення об'єкта кримінального правопорушення, його видів, структури тощо. Це стосується також і предмета злочинного впливу, який визначається автором у цьому розділі.

3). Потребує пояснення позиція автора щодо розуміння місця предмета кримінального правопорушення у структурі складу кримінального правопорушення. Назва розділу 2.1 дає підстави вважати, що на думку автора предмет кримінального правопорушення не є частиною об'єкта кримінального правопорушення, проте в роботі це питання не відображене.

5. Дмитро ТИЧИНА, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, опонент – дав позитивний відгук із зауваженнями:

1). Потребує додаткового пояснення кореспондування назви теми дисертаційного дослідження «Кримінальна відповідальність за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки» з визначеною у роботі метою, якою автором задекларовано комплексну кримінально-правову характеристику шахрайства, вчинюваного шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки (ч. 4 ст. 190 КК України), та визначення шляхів удосконалення зазначеної кримінально-правової норми. Така мета зумовила й вирішення поставлених завдань, які пов'язані вже з протидією шахрайству, що вчиняється шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ.

2). У підрозділі 1.2. автором здійснена спроба класифікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки на вчинене з використанням комп'ютерної техніки, яке підлягає кваліфікації тільки за ст. 190 КК й таке, яке, окрім кваліфікації за ст. 190 КК, потребує

додаткової кваліфікації. Така класифікація не викликає заперечень.

Водночас, при вчиненні кримінально-протиправних посягань, шахрайство передбачене ч. 4 ст. 190 КК України може виступати як спосіб вчинення інших кримінальних правопорушень, про що автором зазначено на с. 138 дисертації («...Спосіб шахрайства, шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ, характеризує порядок, метод, прийоми, що застосовує винна особа в процесі здійснення шахрайства, поєднаного використанням електронно-обчислювальної техніки, при цьому, таке використання буде завжди незаконним, оскільки прямо заборонено ст. 190 КК»). Відтак, з урахуванням тенденцій запобігання шахрайству, вчинюваному шляхом незаконних операцій із використанням ЕОТ (підрозділ 3.2), авторові бажано було б поглибити кримінально-правову систематизацію за якого таке кримінальне протиправне діяння виступає як предикатне кримінальне правопорушення, при цьому основними, наприклад, є кримінальні правопорушення, вчинені з корисливих мотивів, що пов'язані з фінансово-економічною сферою відносин у кіберпросторі; кримінальні правопорушення, вчинені з соціально-економічних мотивів, що пов'язані з соціальною сферою відносин суб'єктів у кіберпросторі.

3). Сучасний стан нормативно-правового регулювання протидії кримінальним правопорушенням у кіберпросторі, характеризується відносною цілісністю системи актів у цьому напрямку на національному при дезорганізованості на міжнародному рівні регулювання. У підрозділі 1.4. «Зарубіжний та міжнародний досвід кримінально-правової протидії шахрайству, яке вчиняється з використанням інформаційних технологій» автором нажалі залишені поза увагою окремі питання міжнародного досвіду, зокрема аналіз Конгресів ООН щодо попередження злочинності та поведженню з правопорушниками, норм Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року, а також тих, які напряду пов'язані з шахрайством (наприклад, Акт Ради Європи від 26 липня 1995 р. про розробку Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств).

4). Варто відзначити розгляд автором використання систем штучного інтелекту для протидії шахрайству; технології державно-приватного партнерства у сфері протидії шахрайству та оновлення системи підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, що здійснюють протидію шахрайству, вчинюваному з використанням ЕОТ (підрозділ 3.2).

Однак, у сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, запобігання кримінальним правопорушенням стає все більш складним завданням для правоохоронних органів. Тому, для ефективного виявлення шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням комп'ютерної техніки необхідно використовувати також й різні методи й підходи інформаційно-аналітичного забезпечення, а саме кримінального аналізу. Відтак виникає цілком логічне запитання, як кримінальний аналіз може бути використаний під час запобігання кримінальним протиправним діянням передбачених ч. 4 ст. 190 КК України?

5). Практичне значення одержаних результатів необхідно підкріплювати відповідними актами впровадження, зокрема у законотворчій діяльності, діяльності державних органів, наприклад акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності (тим більше аспірант пропонує чимало змін і доповнень до законодавства!), освітньому процесі – для підготовки підручників, курсів лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсу «Кримінальне право. Особлива частина».

Також, висновки як дисертаційного дослідження підтверджувати не тільки якісними, але й кількісними показниками здобутих результатів, обґрунтувати достовірність і висловити рекомендації щодо їх використання у практичній діяльності правоохоронних органів.

Результати відкритого голосування: «за» п'ять членів ради,
«проти» немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Руслану УСМАНОВУ ступінь доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової
спеціалізованої вченої ради

Тетяна ПОНОМАРЬОВА